

III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

Col·lecció:

Llibres del Patrimoni Històric i Cultural

Coordinació:

Joana Gual Cerdó

Edita:

Consell Insular de Menorca, 2011

ISBN:

978-84-937073-8-5

Dipòsit legal:

Me 273/2011

Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (3a : 2008 : Maó)

l'Arqueologia a Menorca : III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears (Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008) / [Coordinació Joana Gual Cerdó]. -- Menorca : Consell Insular, 2011. -- 280 p. ; 21x21 cm. -- (Llibres del Patrimoni Històric i Cultural ; 4)

ISBN 978-84-937073-8-5

I. Gual Cerdó, Joana II. Menorca. Consell Insular

1. Arqueologia -- Menorca -- Congressos
902(460.32)

III Jornades d'Arqueologia de les Illes Balears

(Maó, 3 i 4 d'octubre, 2008)

Llibres del Patrimoni Històric i Cultural

N-4

2011

CONSELL INSULAR
DE MENORCA

Col·legi Oficial de Doctors
i Llicenciats en Filosofia i Lletres
i en Ciències de les Illes Balears
Secció d'Arqueologia

SUMARI

Prehistòria..... 9 BLOC I	Excavaciones en la Casa 2 del yacimiento de Torre d'en Galmés, Alaior: propuestas para el hábitat talayótico 119 Dra. Amalia Pérez-Juez, Boston University amaliapj@bu.edu
Son Torrella: Assentament ritual calcolític 11 Jaume Deyà Miró, Josep Ensenyat Alcover	Resultats preliminars de les excavacions al talaïot est de Cornia Nou (Maó) 131 Lluís Plantalamor Massanet, Joaquim Pons Machado, Antoni Ferrer Rotger
Concepcions espacials a l'edat del bronze. Els navetiformes: entre l'espai públic i el privat 22 David Javaloyas Molina, Joan Fornés Bisquerra, Bartomeu Salvà, Simonet, Llorenç Oliver Servera, Gabriel Servera Vives	Colonitzacions, època romana i musulmana 139 BOLC II
Resultats preliminars de la intervenció a la naveta de s'Hopitalet Vell (Manacor, Mallorca) 35 Damià Ramis, Magdalena Salas	Darreres intervencions a la cala de Binissafúller (Menorca)..... 141 Xavier Aguelo, Antoni Palomo, Octavi Pons, Carles de Juan
Privatització i diversificació de l'espai domèstic en la societat balear de l'edat del ferro..... 43 Jordi Hernández-Gasch	Primera aproximació al material arqueològic ceràmic trobat a Cala en Busquets (Ciutadella-Menorca)..... 149 Mateu Riera Rullan, Albert Martín Menéndez, Joan Santaolària Sarabia, Manuel Izaguirre Lacoste, Aurora Higuera-Milena Castellano, Núria Martínez Rengel, José Manuel Higuera-Milena Castellano, Icíar Alonso Díaz de Alda, Susana Ruiz Aguilar, Antonia Martínez Ortega
Coccions de ceràmica obertes en superfície a la prehistòria mallorquina: anàlisi de les ceràmiques procedents del àmbit funerari I del Turriforme Escalonat de Son Ferrer 63 Jaume García Rosselló, Manuel Calvo Trías, Daniel Albero Santacreu, (Del Grup de Recerca Arqueobalea de l'Universitat de les Illes Balears)	El barrio púnico del Puig de Vila. Nuevos datos de la excavación arqueológica en la calle Ponent nº3 163 Glenda Graziani Echávarri, Juan José Marí Casanova
Identificació i caracterització d'argiles: una proposta per a l'estudi d'engalbes dins la producció ceràmica..... 75 Daniel Albero Santacreu, Jaume Garcia Rosselló Del Grup de Recerca Arqueobalea de l'Universitat de les Illes Balears	La torre III del Puig de sa Morisca. Avance de las campañas de excavación 2005-2007 175 Emili Garcia Amengual, Victor Guerrero Ayuso, Manuel Calvo Trias, Jaume Garcia Rosselló, Pilar Garcias Maas1
Una estructura de combustió en el cercle II de Torre d'en Galmés (Alaior-Menorca) 91 Carmen Lara Astiz	Intervencions, urbanes i d'època moderna 189 BOLC III
El jaciment de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca). Les intervencions d'Amics del Museu de Menorca: Edifici 1 97 G. Juan Benejam,, J. Pons Machado	Descripció dels resultats de la intervenció arqueològica a l'absis de la Catedral de Menorca (Ciutadella, juny de 2006) ... 191 Maria José Rivas Antequera, Sebastià Munar Lladrés, Margarita Orfila Pons
El jaciment de Torre d'en Galmés (Alaior, Menorca). Les intervencions d'Amics del Museu de Menorca: Cercle 7..... 109 A Ferrer Rotger, G. Lara Astiz, C., J. Pons Machado	La Capilla "Real" de San Agapito (s. XVII-XVIII). Hallazgos arqueológicos en el nº1 de la calle Joan Roman (Dalt Vila) 205 Juan José Marí Casanova, Glenda Graziani Echávarris

Restauració, adequació, divulgació i gestió	219	El tractament del patrimoni històric en els plans territorials insulars de les illes Balears. Un anàlisi comparativa	241
BLOC IV		J. Simón Gornés Hachero (Arqueòleg. Servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca. simon_gornés@yahoo.es)	
L'aixecament d'una pila baptismal del jaciment de l'antiguitat tardana de Son Peretó (Manacor, Mallorca).....	221	La gestió del patrimoni arqueològic a Menorca: L'emple de Torren d'en Galmés	253
Margalida Munar Grimalt, Bernat Burgaya Martínez (Tècnics restauradors), Mateu Riera Rullan (Arqueòleg, director tècnic), Sílvia Alcaide González (Institut Català d'Arqueologia Clàssica (ICAC), investigadora en formació) Magdalena Salas Burguera (Directora del Museu d'Història de Manacor i coordinació del projecte), Miguel Ángel Cau Ontiveros (Research Professor, Institució Catalana de Recerca i Estudis Avançats ICREA/Equip de Recerca Arqueomètrica de la Universitat de Barcelona (ERAAUB), director científic)		M. Cristina Rita	
Restauració, adequació i museïtzació del jaciment arqueològic del Pla de ses Figueres (Illa de Cabrera).....	231	El món talaiòtic en còmic. Una proposta didàctica del Museu Arqueològic de Son Fornés	263
Mateu Riera Rullan, Margalida Munar Grimalt Elena Juncosa Vecchierini, Lavínia Mayer Rodà, Maria Magdalena Riera Frau		Ferré Alemany, Marc, Forés Gómez, Albert	
		Deu anys de vigència de la Llei de Patrimoni històric de les Illes Balears. Algunes Propostes de Modificació.	269
		Joana M. Gual (Servei de Patrimoni Històric del Consell Insular de Menorca)	

SON TORRELLA: ASSENTAMENT RITUAL CALCOLÍTIC

Deyà Miró, Jaume
Ensenyat Alcover, Josep

Introducció

L'any 2000 s'iniciaren els primers treballs a la cova de Son Torrella. Havent passat ja nou anys i quasi finalitzada la intervenció a l'exterior de la cavitat, el que pretenem amb aquestes línies és presentar els resultats preliminars i les nostres impressions inicials; tot i així, estant pendents per corroborar-les mitjançant tot tipus d'analítiques i estudis. Ens trobam en un estat totalment embrionari de la investigació; per tant, aquestes línies i idees poden ser totalment rebutjades o corroborades en un futur pròxim.

Característiques i localització

La cova de Son Torrella és una reduïda cavitat formada en un sistema càrstic, a l'entorn de la qual es localitzen altres manifestacions com balmes i avencs. Està formada per un petit corredor d'uns 7x3 metres que desemboca a una petita sala de 3x3 metres aproximadament (Fig. 2).

S'ubica a la falda de la serra de Cúber, carena muntanyosa d'origen juràssic que separa la vall de Son Torrella del pla de Cúber (Fig. 1). A una altura aproximada de 1.000 metres, es forma aquesta petita vall al·luvial compresa entre les dues serralades, la de Cúber i la de Son Torrella, que crea una llarga vall/corredor d'uns 1,5 km orientada cap al nord-est, la qual bascula en direcció oest i forma una depressió coneguda com es Verger.

Aquesta vall permet l'accés a aigua, terres de pastura i terres fèrtils de cultiu; així era fins fa mitja centúria, quan les di-

tes terres eren cultivades amb cereals i es coneixien popularment com "el graner de la serra"; això és degut a un sòl horitzontal, ric en humus.

El clima a la zona és extrem, amb elevades temperatures per l'altitud a l'estiu. En canvi, a l'hivern, és tot el contrari: fred i neu, agreujats pel constant pas de corrent d'aire, que incrementa la sensació gèlida.

Com podem veure, ens trobam en una zona elevada i extremadament rocosa, amb una climatologia extrema, cosa que propicia una vegetació molt variada, amb bosc d'alzines i joncs que denoten un substrat humit a la plana i amb petites taques de vegetació de garriga que aprofita les encletxes per arrelar-se a les zones més escarpades.

La cova presenta un ampli domini visual de tota la vall i està situada en un lloc estratègic de pas. Controla els accessos des de la vall de Sóller (pes Verger, pel portell de sa Costa o pel penyal Xapat) i els accessos cap a l'interior de la serra de Tramuntana (pas de n'Alí, pas en direcció al coll de l'Ofre o al puig Major per la mateixa vall).

Cal destacar a més la proximitat del coval Simó i la cova des Penó, de la mateixa cronologia, a 1,5 km seguint la mateixa serralada de Cúber, a uns 30 minuts de camí en direcció nord-est.

Antecedents (història de les excavacions)

La cova fou descoberta i excavada per Bartomeu Ensenyat Estrany l'any 1956-1957. Els resultats d'aquests treballs foren presentats al VII Congrés Nacional d'Arqueologia de Barcelona l'any 1962, al X Congrés Nacional d'Arqueologia de Maó el 1969 i a la Història Primitiva de Mallorca el 1971.

Les troballes realitzades consistiren en diversos enllosats superposats un sobre l'altre (fins a un total de tres); així ho cons-

¹Llicenciat en Història a la UB especialitzat en arqueologia prehistòrica i membre del grup de recerca Arqueobaleà i GRES (Grup de Recerca i Estudis Sollerics).

² Doctor en arqueologia i professor associat de la UIB. Membre del grup de recerca Arqueobaleà.

tata: “La humedad reinante en la citada cueva, la hace inhabitable sin tomar determinadas precauciones y así hemos podido constatar que desde los más remotos tiempos, su piso ha sido empedrado con lajas calizas, las cuales al desnivelarse han sido la causa principal de que su yacimiento se nos presente revuelto” (...) “los materiales recogidos se hallan muy dispersos y sumamente fragmentados, no obstante el complejo de los hallazgos, define por sí sólo una cultura determinable”.³ A part de destacar l’aparició d’un seguit d’enllosats i una estratigrafia aparentment remoguda, el conjunt material semblava correspondre a un mateix moment cultural. Els materials documentats consistiren en un seguit de fragments de ceràmica incisa, ganivets de sílex tabular i resquills, botons de perforació en “V”, penjarolls d’os i pedra, incisius de porc perforats, punxons d’os, un ganivet triangular de coure o bronze i un afilador d’arquer. Atribueix aquest conjunt material cronològicament a l’eneolític: “Creemos pues que con esta aportación a este Congreso los problemas del origen étnico y cultural de los primitivos baleáricos, ha de ser forzosamente remontado hasta la fecha en que se sitúe el eneolítico” i determinant la funció de la cavitat com un lloc de refugi.⁴ Hem de destacar que sembla que no tots els materials apareguts a la dita excavació foren publicats; fins que no es revisin els fons del Museu de Mallorca i de la col·lecció particular de B. Ensenyat no es sabrà amb total seguretat quin conjunt material hi havia realment.

El Pare Veny, l’any 1968, publica *Las Cuevas Sepulcrales del Bronce Antiguo Mallorquín*, en què dedica un petit apartat a la cova de Son Torrella.⁵ A través del grup d’erudits aficionats a l’arqueologia de Sóller,⁶ col·laboradors i ajudants de les diverses campanyes realitzades per B. Ensenyat, tenim constància que el pare Veny realitzà un seguit de treballs d’excavació a la dita cavitat, a l’esquena d’Ensenyat, ja que es veu que hi havia un cert enfrontament pel descobriment i excavació d’aquesta estació arqueològica. A l’esmentada publicació Veny introdueix informació nova i de gran importància: “En nuestra opinión, esta cueva,

más que lugar de refugio y simple habitación, fue un lugar sagrado, donde se inmolaron muchos corderos y otros animales, pues es tal la cantidad de huesos que recubre el suelo, que junto con pequeñas lajas irregulares constituyen un yacimiento de más de 0,50 metros de espesor”.⁷ Veny proposa una funcionalitat més de tipus ritual del jaciment remarcant la important abundància de resta de fauna localitzada entre els diferents enllosats, cosa que a Ensenyat li passa per alt i atribueix probablement aquest fet a uns nivells remoguts.

La darrera actuació de què tenim constància, anterior als nostres treballs, fou la realitzada per Antoni Estades “Galió”, component del grup d’erudits locals, aficionat a l’arqueologia de Sóller i col·laborador de B. Ensenyat. Sabem per ell mateix que a l’hivern de 1971 o 1972 va reexcavar part de l’interior de la cova (cova I)⁸ i, a més, excavà una altra cavitat en la seva totalitat, situada a uns 50 metres, la qual denominam cova II.

Cova II: cavitat de menors dimensions que la cova I. Pel que sabem, l’entrada i l’accés a una cambra lateral de la cavitat foren eixamplades per millorar l’accés a partir de barrobins. Pel que ens han explicat, apareixia un nivell de sediment molt abundant, de fins a uns tres metres de potència, el qual apareixia molt remenat. Amb una gran quantitat de lloses de pedra, de les mateixes característiques que la cova I, i molt poc material arqueològic, tant ceràmic com de fauna; com diu ell: “sortia molt poc material i molts pocs ossos, era una cova molt pobra de material per sa quantitat de terra que vaig treure”. L’estratigrafia encara es pot veure a la cova, ja que en alguns laterals es troba totalment calcificada i s’evidencia el que comentava: la gran quantitat de pedres i lloses superposades de forma incoherent, entre les quals, de forma aleatòria, es veuen alguns fragments de ceràmica, però majoritàriament restes de fauna.

Cova I: en principi el Pare Veny havia exhaurit l’estratigrafia que havia deixat Ensenyat, fins a arribar a un nivell d’argila estèril; per tant, no semblava que quedessin nivells intactes. Estades va decidir provar sort al fons de la cavitat, on la pedra natural feia una petita entrada en forma de capelleta. Fou allà on localitzà encara nivells intactes que donaren un important fruit:

³ENSENYAT, B. (1962). “Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme”. VII Congreso Nacional de Arqueología (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

⁴ENSENYAT, B. (1962). “Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme”. VII Congreso Nacional de Arqueología (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

⁵VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*. Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid, p. 340-343 i làmina LX.

⁶Grup de col·laboradors sollerics format per Antoni Estades, Guillem Rullan, Pere Suau, Simo Matheu i Antoni Matheu.

⁷VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*. Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid, p. 340-343 i làmina LX.

⁸Al jaciment, fins ara, s’han documentat dues cavitats amb estratigrafia arqueològica i una balma; així i tot, hi ha altres formacions naturals d’aquestes característiques per explorar. Anomenam cova I la que fou intervinguda per B. Ensenyat i C. Veny i cova II l’excavada per A. Estades. Els treballs realitzats aquests anys es centren en la cova I.

“Al fons de sa cova feia una petita encletxa o capelleta, fou allà on vaig trobar ficat a dins es trossos de sa peça quasi sencera de ceràmica incisa; pareixia com si l’haguessin ficada allà a propòsit ja una vegada rompuda, com si la volguessin amagar; a més, va aparèixer un fragment de ceràmica que tenia grafiada una figura humana, que quan ho vaig entregar al Museu de Mallorca [els materials trobats], ho vaig comentar, i no em feren gaire cas”. La peça ceràmica a què fa referència correspon a l’exposada actualment al Museu de Mallorca, de perfil quasi complet amb decoració incisa. A més dels materials de què parla, aparegueren encara algunes lloses, una estalactita retocada per un extrem, que feia la sensació d’haver estat utilitzada com a percutor, fauna amb algun os retocat, resquills de sílex i alguns fragments sense decoració de ceràmica. Les lloses i sediment extret fores dipositats a l’entrada de la cavitat. Antoni Matheu (Toni de Cúber), que havia acompanyat alguns cops Antoni Estades, ens va comentar: “semblava com si haguessin fet un forat al terra d’argila, dins d’aquella encletxa o capelleta per amagar-hi tot aquest dipòsit de ceràmica, lloses i altres materials”.

Aquesta és la darrera actuació arqueològica de la qual es té constància a l’indret.

Pere Suau, un dels membres d’aquest grup d’erudits locals de Sóller, aficionat a l’excursionisme, alguns cops visitava aprofitant les seves marxes la cova. Com ell ens va contar: “a vegades visit la cova i a la terrera en superfície d’aquesta apareixen molts materials arqueològics, ceràmica i sobretot una gran quantitat de lloses i ossos d’animals. Un any, vaig veure una llosa a l’entrada de la cova molt curiosa per la seva forma i la vaig treure de la terra; com que es trobava molt bruta, la vaig recolzar a l’entrada perquè amb la pluja es fes neta. L’any següent (1999), d’excursió amb uns amics, vaig aprofitar per ensenyar-los la cova. A la terrera en superfície, a causa de la pluja, vàrem trobar algun botons d’os i un incisiu de porc perforat; vaig veure la llosa que l’any anterior havia recolzat a l’entrada, l’aigua havia netejat la seva superfície i vaig comprovar, per la meua sorpresa, que tenia uns gravats (fa referència a la pedra amb l’escena de sexe)”. Fig. 3.

El mateix dia, Suau ens en va informar i vàrem decidir pujar a la cova per veure-ho. L’endemà, Jaume Pinya i Toni de Cúber pujaren a la cova. Varen mirar les lloses que hi havia en superfície i en localitzaren una altra amb decoracions geomètriques a l’entrada de la cova I. Decidiren també visitar la cova II i a

l’interior també, en superfície, hi localitzaren una altra pedra amb decoracions (l’escena de caça Fig. 3).

Pel que fa a les pedres gravades de la cova I, localitzades a l’entrada de la cavitat, creiem que podrien correspondre a alguna de les lloses que Antoni Estades va extreure de l’encletxa o “capelleta” on va localitzar la ceràmica incisa.

Aquest fet ens va empènyer a crear un petit grup de treball per tal de revisar els milers de lloses que hi havia a l’exterior de la cova. El 2000 es realitzà la sol·licitud per a la concessió del permís d’excavació dirigida per nosaltres.

L’esmentat grup està format per Josep Ensenyat, com a director; Jaume Deyà (estudiant en aquells moments), com a ajudant, a més d’Antoni Matheu (Toni de Cúber), Jaume Pinya, Juan Pedro i Andreu Pons, i compta amb el suport incondicional de Guillem Rullan (Curial), Antoni Estades (Toni Galió) i Pere Suau, els antics col·laboradors de B. Ensenyat.

Excavació de la cova I

Amb la concessió de l’excavació, el mateix any 2000, decidírem centrar els treballs a revisar el dipòsit que quedava a l’interior de la cova. L’objectiu inicial era poder localitzar restes de l’estratigrafia original, per tal de poder contextualitzar les lloses gravades o documentar els nivells d’enllosats esmentats anteriorment per B. Ensenyat.

Es va quadricular la zona de la sala a partir de quadres d’1x1 m i s’excavà tota la superfície de la sala fins a arribar a un nivell d’argila ja estèril. El nivell apareixia totalment alterat, amb poques mostres de material arqueològic, que consistiren principalment en petits fragments de ceràmica de l’horitzó calcolític, ossos d’ovicaprins, alguns amb marques de tall, diverses mostres del que nosaltres denominam “òxids” i, fet curiós, una dent de tauronet.

Arran d’això, es decidí realitzar una trinxera al centre, d’un metre d’amplada per quatre de llargada i, més o menys, un de fondària, la qual cosa permeté evidenciar les restes d’una llar de foc associada a fauna domèstica i ceràmica de tipologia calcolítica, que han permès datar l’ocupació de la cova entre el 2140-1890 amb tres datacions mitjançant C-14, que no es dugueren a terme fins a l’any 2007 per manca de pressupost.

La terrera

L’objectiu prioritari era poder contextualitzar els enllo-

sats i les lloses amb gravats. Per manca d'evidència estratigràfica a l'interior, amb la gran presència de lloses en superfície a l'exterior, es decidí, l'any 2001, revisar i rescatar els materials que havien tret de la cova i no s'havien recuperat. És a dir, es va prosseguir a l'excavació i purga de tota la terrera de l'actuació de 1957. L'estratigrafia apareixia invertida, de manera que els materials més antics apareixien pràcticament a la superfície, i a mesura que es davallava eren més moderns. La potència màxima de la terrera era d'1,5 m i presentava fins a tres nivells identificables, que corresponien a (Fig. 4):

Nivell I. Nivell argilós d'uns 30 cm de potència, amb poca presència de material arqueològic. Aparició d'alguns fragments de ceràmica de tipologia calcolítica i fauna d'ovicaprins.

Nivell II. Nivell de tonalitat negrosa. És el que presenta major potència estratigràfica, amb 90 cm, i a més el més ric arqueològicament. Per la tipologia del material documentat correspondria a un nivell calcolític final. En destacam;

L'aparició d'un gran volum (centenars) de lloses planes de pedra, algunes amb marques i gravats (Fig. 3 llosa 4). Les dites lloses eren les que formaven el triple enllosat de l'interior de la cova a què fa referència Bartomeu Ensenyat en els seus escrits⁹ (Fig.12).

Aparició d'un gran nombre d'ossos, majoritàriament d'ovicaprins joves, amb un alt percentatge de marques de tall. Són principalment ossos complets (Fig. 13).

Indústria de sílex; ganivets de sílex tabular i un gran nombre de resquills (Fig.14).

Indústria d'os, botons de perforació en "V" de forma triangular, botons allargats amb doble perforació en "V" (en desconexim paral·lels peninsulars), punxons, una espàtula, falanges amb els dos caps tallats o amb un cap retocat, incisius de porc perforats, etc. (Fig.15).

Pel que fa al material ceràmic, aparegueren un gran nombre de fragments, però de molt reduïdes dimensions; alguns presentaven decoració incisa (Fig.16).

I altres materials curiosos, com dues dents humanes, molars de peix, una dent de tauronet, una petxina, tres fòssils amb intent de perforació, diversos incisius de *Myotragus*, "òxids" (alguns de polits i altres amb restes d'una resina negra adherida) i restes

de pigments (ocres) (Fig.17).

Nivell III. Aquest presenta una potència d'uns 40 cm de tonalitat marró clar. En aquest nivell tant la presència de fauna com de lloses disminueix considerablement, fins al punt que no apareix cap tipus de llosa i la fauna es redueix a la presència d'alguns ossos i un gran nombre de resquills d'os. Les marques de tall apareixen com a residuals. Pel que fa al conjunt ceràmic, també disminueix considerablement. Podem subdividir aquest nivell en dos a partir del dipòsit ceràmic.

Nivell III/a. Aquest primer paquet sedimentari es caracteritza per la presència de ceràmica de tipologia talaiòtica i posttalaiòtica.

Nivell III/b. Nivell inferior de la terrera, que contacta amb el nivell superficial originari. Destaca la presència d'àmfora romana i ceràmica musulmana de diversa tipologia.

Terrassa

Un cop excavada la terrera, per la nostra sorpresa, a sota d'aquesta, va aparèixer una plataforma de $\pm 4 \times 3,5$ m, formada per dos trespols de lloses de pedra que formaven l'atri anterior a l'accés de la cova. Aquests enllosats estaven en molt mal estat, sobretot l'inferior, a causa dels constants despenaments de grans blocs de roca de la part superior de la serralada; aquest fenomen, afegit al creixement d'arbres a l'indret, ha causat un removiment constant del dipòsit arqueològic.

Per davall de l'enllosat inferior es va documentar ceràmica, que per les seves característiques es pot situar a l'horitzó campaniforme. Actualment estam pendents de les analítiques polinològiques, antrocològiques, sedimentològiques i de datacions d'aquests nivells d'enllosat per C-14.

Estratigrafia (Fig. 6):

Nivell I. Superficial. Nivell caracteritzat per la presència de ceràmica d'època moderna i medieval, principalment musulmana i amb algun element romà. S'ha de destacar la troballa d'una lliura de plata, probablement d'entorn del segle XIV.

Nivell II. Nivell que cobreix l'enllosat I. Hi trobam una dualitat a nivell material; per una part, materials d'origen romà, resumits principalment en una peça de sigil·lada, molt fragmentada però probablement remuntable en la seva totalitat, igual que les restes d'un possible "tassó" de vidre, a més d'alguns fragments d'àmfora; i per altra part, material d'origen indígena, posttalaiòtic.

⁹ENSENYAT, B. (1962). "Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme". *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

Enllosat I. Paviment format per petites lloses planes calcàries, de tacte arenós, presents en uns afloraments naturals situats entorn de la cova. Les seves dimensions poden oscil·lar entre els 35-20 cm de llarg, 20-10 cm d'amplària, per uns 2-5 cm de gruixa. Hem de destacar que cap ha presentat marques, retocament o línies gravades. Aquest enllosat es troba en un estat de conservació regular, ja que els constants despreniments de la serrallada l'han alterat i han creat irregularitats en alguns sectors, en què l'impacte de grans pedres l'ha enfonsat i mesclat amb el nivell inferior (Fig. 5).

Nivell III/Enllosat II. Nivell de gran potència estratigràfica, molt alterat pels constants despreniments, conformat per grans blocs de pedres caiguts, lloses d'un segon paviment totalment destruït, a més de material arqueològic, en què hi ha intrusions tant del nivell superior com inferior. La majoria de ceràmica correspon a l'horitzó naviforme, així i tot trobam del nivell superior fragments de sigil·lada i de vidre, alguns fragments d'àmfora, així com les restes d'una banya de cèrvid. Pel que fa al nivell inferior, presenta ceràmica de tipologia calcolítica. Una vegada estudiada la ceràmica i la seva classificació, podem determinar millor aquest estrat. Cal destacar la troballa d'una llosa amb línies i algun nòdul de pigment (ocre o semblant).

Nivell IV. Per sota d'aquest nivell de caiguda de blocs, aparegué un nivell de poca potència caracteritzat per la presència de carbó, resquills d'os i ceràmica clarament de tipològica calcolítica. Aquest nivell reposa directament sobre el sòl natural.

Estam pendents de les datacions i dels estudis dels materials per poder donar una cronologia a aquests fenòmens. Podem concloure que la terrassa entrar en funcionament coetàniament amb l'ús de la cova en època calcolítica. En un moment per determinar, es pavimentà amb petites lloses, creiem que en època calcolítica. En algun moment hi hagué uns despreniments forts i seguits que destruïren en la seva totalitat aquest primer paviment. Posteriorment fou refet i utilitzat fins a època romana i finalment fou abandonat i cobert.

Cal destacar:

No apareix en tota l'estratigrafia ni un sòl os amb presència de marques de tall. El volum de fauna és considerablement menor pel que fa a la terrera; molta presència de resquills en contraposició d'ossos complets.

No apareix cap fragment de ceràmica calcolítica amb decoració incisa.

Tan sols tenim constància d'una llosa amb marques.

No s'ha localitzat cap llar de foc; ens limitam a alguns fragment de carbó, molt residuals. L'únic estrat amb una presència de carbó raonable correspon al nivell IV.

La riquesa pel que fa a material de l'exterior en relació amb la terrera i a la cova és dràsticament inferior.

Per què parlam de ritual?

El pare Veny, en el llibre *Las cuevas sepulcrales de Mallorca*, ja destaca aquest fet. Diu literalment: “ en nuestra opinión, esta cueva, más que lugar de refugio y simple habitación, fue un lugar sagrado, donde se inmolaron muchos corderos y otros animales, pues es tal la cantidad de huesos que recubre el suelo, que junto con pequeñas lajas irregulares constituyen un yacimiento de más de 0,50 metros de espesor”.¹⁰

Parlam de ritual per:

Les lloses amb marques, tant amb motius figuratius (pendents d'autenticació), com geomètrics o aleatoris, que únicament són presents a l'interior de la cavitat.

Per l'abundant presència de fauna.

Per la gran freqüència d'ossos amb marques, que superen el milenar. Aquests ossos bàsicament es trobaven a l'interior de la cova, ja que pràcticament tots els que s'han recuperat foren trobats a la terrera de l'excavació antiga. Actualment s'estudia aquesta fauna, per tal de determinar tant les espècies animals com la seva edat, a més d'esbrinar la funció de les marques (hi ha un tipus de marques que no té una funcionalitat pràctica i sembla més part d'un ritual concret. Fig.7).

Enllosat tant a l'interior com a l'exterior per donar importància a tot el jaciment.

Per les reduïdes dimensions de la cova i per les seves característiques, que la fan poc apta per ser habitada. Com ja destaca Bartomeu Ensenyat, “la humedad reinante en la citada cueva, la hace inhabitable sin tomar determinadas precauciones y así hemos podido constatar que desde los más remotos tiempos, su piso ha sido empredado con lazas calizas”.¹¹

Els retocs a l'entrada de la cova així com al “rosassa” interior. Podem comprovar a la fotografia que part de l'entrada fou repicada per tal d'insinuar tan evident forma (Fig. 8).

Pel tipus i abundant material arqueològic que ha aparegut.

¹⁰VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*. Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid, p. 340-343 i làmina LX.

¹¹ENSENYAT, B. (1962). “Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme”. VII Congreso Nacional de Arqueología (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

Hem de recordar que nosaltres tan sols hem recuperat una mínima part del dipòsit arqueològic. La gran col·lecció material es troba dipositada al Museu de Mallorca, on roman a l'espera de ser estudiada.

Encara pendants dels resultats de les diferents anàlisis que es realitzen, amb el treball presentat volem afirmar que ens podríem trobar davant un lloc de culte del final del calcolític, amb una probable continuïtat fins, almenys, a època romana.

Agraïments

Volem donar les gràcies a la gent que de forma totalment altruïsta i voluntària ens ha ajudat incondicionalment, des del mateix grup de recerca, Toni de Cúber, Jaume Pinya, Andreu Pons, Juan Pedro i n'Amador, fins a Antoni Estades i Pere Suau, pel seu suport i document viu. A William Waldren i Jaume Orvay, pel suport tant material com científic, i al grup de recerca Arqueobaleària (UIB), en especial al professor Manel Calvo, per l'estudi de la indústria de sílex; a Biel Servera, per l'estudi de pòl·lens, i a Llorenç Picornell, per l'estudi de carbons. I al conjunt de voluntaris que han anat passant durant aquests anys, en especial a la família Ensenyat, pel seu tan agradable suport en intendència.

I en especial, donam les gràcies al que fou el nostre mestre i destapà la nostra passió, Don Guillem Rullan, a la persona del qual aquestes breus línies són un petit homenatge. I per acabar, als nostres pares, Margalida i Ramon, acompanyants incondicionals de la meua quimera.

Bibliografia

CANTARELLAS, C. (1972) *Cerámica incisa en Mallorca*, Mallorca, p. 41-45.

CALVO, M; GUERRERO, V. (2002). *Los inicios de la metalurgia en las Baleares. El Calcolítico (c. 2500-1700 BC)*. El Tall, 9, Palma.

ENSENYAT, B. (1962). "Noticias sobre el hallazgo en Mallorca de unas cerámicas incisas del estilo del vaso campaniforme". *VII Congreso Nacional de Arqueología* (Barcelona 1960), Zaragoza, p. 184-190.

ENSENYAT, B. (1969). "Aportación al conocimiento de los primitivos pobladores de Mallorca". *X Congreso Nacional de Arqueología* (Maó, 1967), Zaragoza, p. 67-74.

ENSENYAT, B. (1971). "Historia Primitiva de Mallorca". Dins MASCARÓ, J (coord.) (1971). *Historia de Mallorca*.

VENY, C. (1968). *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo de Mallorca*. Biblioteca Prehistórica Hispana, IX, Madrid, p. 340-343 i làmina LX.

Fig. 1

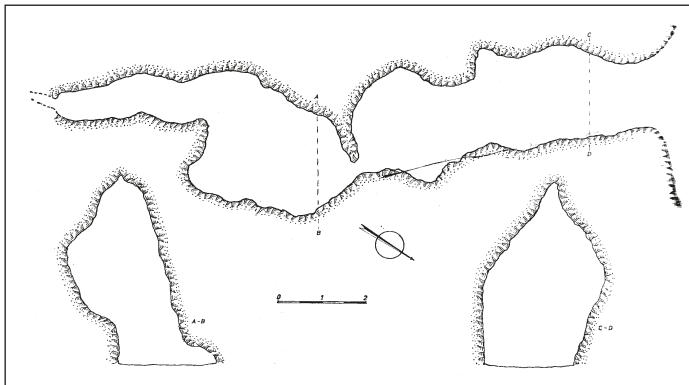

Fig. 2

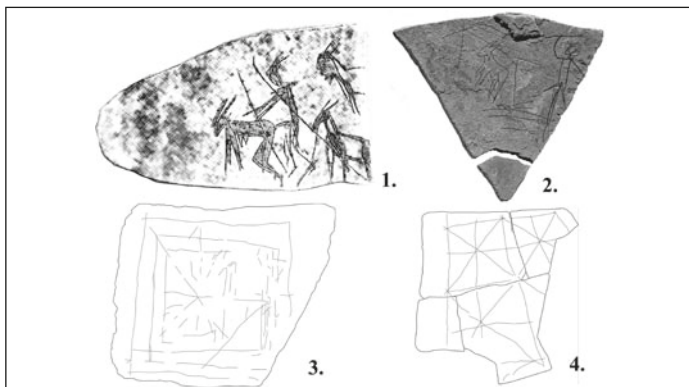

Fig. 3

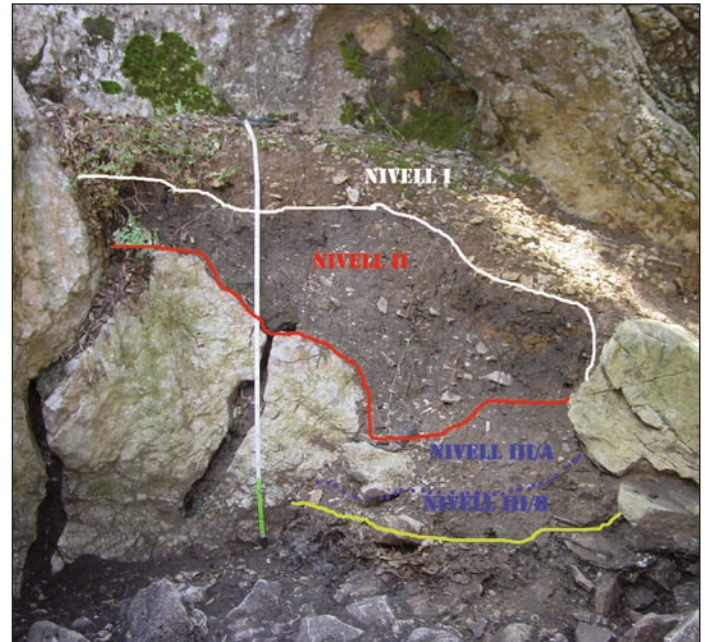

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

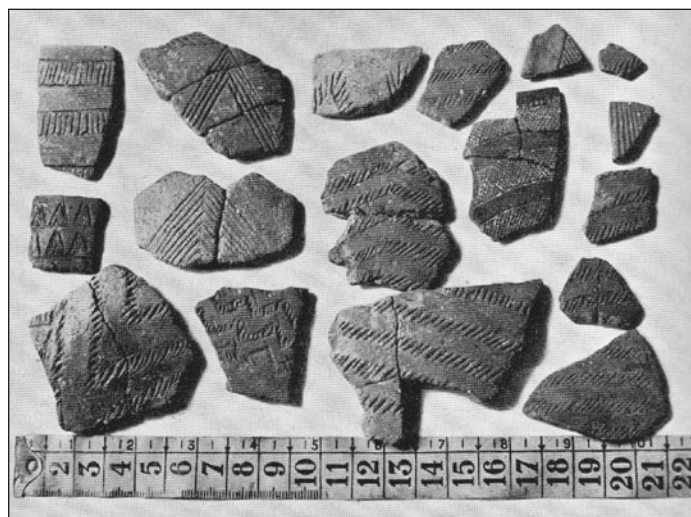

Fig. 9

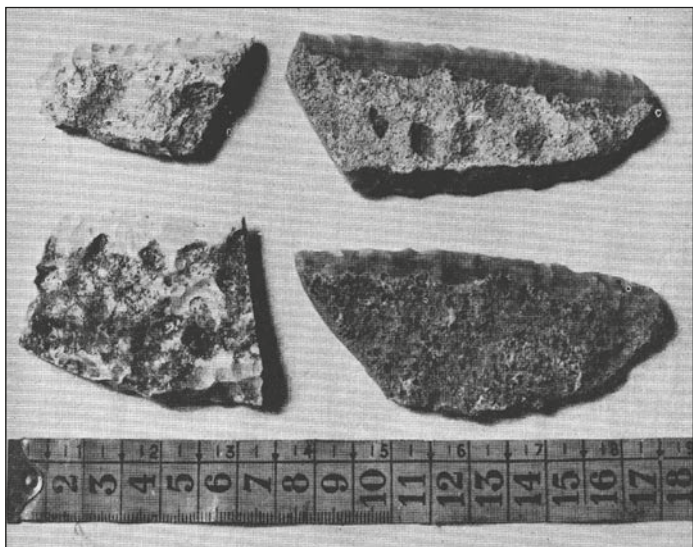

Fig. 10

Fig. 12

Fig. 11

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 16

Fig. 15

Fig. 17

Fig. 18